

УДК: 167 Кун Т.

167.7

COBISS.SR-ID 79917577

Оригинални научни рад

Политикологија

бр. 2/2022, год 1, vol. 2.

стр. 37-52

Рад примљен 14.07. 2022.

Рад прихваћен 21. 09. 2022.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ И ЗНАЧАЈ ПРОМЕНЕ ПАРАДИГМЕ – СТУДИЈА СЛУЧАЈА ТОМАСА КУНА¹

Илија Кајтез, редовни професор²

Факултет за међународну политку и безбедност,
Универзитет Унион Никола Тесла, Београд

Бојана Ружичић, докторанд³

Факултет политичких наука, Београд

Резиме

Текст се бави основном идејом да се јасно види шта је то друштвено-историјска парадигма и шта све утиче, како и због чега долази до промене парадигме у једном друштву, времену и/или области људског и друштвеног живота. Идеја рада је да се преко студије случаја и важног дела *Структура научних револуција* Томаса Куна виде све добре и лоше стране и недостаци представљања једног периода, времена и/или области друштвеног живота само једном кључном парадигмом. Анализирајући научну заснованост аргументације садашњих и нових друштвено-политичких парадигми, текст ће идентификовати кључне теоријске грешке и могуће импликације на свет.

1 Чланак је настао као резултат рада на научном пројекту УПДППМО “Утицај друштвених и политичких парадигми на међународне односе” финансираног од стране Универзитета Унион- Никола Тесла у Београду

2 e-mail: ilijasbm@ptt.rs; ikajtez@unionnikolatesla.edu.rs

3 e-mail: ruzicic.bojana@gmail.com

Промене свих досадашњих парадигми у међународним односима и међународној политици подразумевају и утемељење на одређеним научно-теоријским законитостима, које дају теоријску основу за промену и примену нове парадигме за одређено време, период живота људске заједнице или одређене области људског деловања. Неопходно је појаснити, идентификовати и критички анализирати научне теорије на основу којих се изграђује оправданост промена парадигме али и видети које су то све критичке примедбе које се могу с пуним правом истаћи у промени парадигме у међународним односима. Понуђени текст настоји идентификовати и анализирати савремене промене друштвених и политичких парадигми у међународним односима нужно их мора и научно вредновати, односно критички размотрити њихову теоријску и методолошку основу. Данас је то од нарочите важности, имајућу у виду да се у савременом свету све настоји објаснити на један рационалан и научно-теоријски заснован начин.

Кључне речи: парадигма, теорија, науке, револуција, социологија, политикологија

Увод

Научно -теоријска заснованост парадигме је од кључног значаја да се схвати и појасни сам појам парадигме, затим да се правилно објасни који су то сви друштвено-историјски узроци који утичу на промену неке друштвене или научне парадигме. Зато треба критички схватити шта је у одређењу парадигме теоријски и научно чврсто и нужно утемељено, а које су све слабости и оправдане примедбе које се могу свакој парадигми приписати. Ово је врло важно да би се схватило у којој мери рецимо можемо пратити промену садашње друштвено-историјске, политичке и геополитичке парадигме униполарности и израстања парадигме међународних односа мултиполарности и у које теоријске, практичне, нормативне и етичке замке у тој промени парадигме не би смели некритички да западнемо. Нажалост, често се научна аргументација одлука, поступака и пракси темељи на идеолошким, интересним, политичким и прагматским тумачењима правно-политичких теорија, што представља огроман проблем у свим међународним односима будући да се на темељу научног оправдања и политичке аргументације у даљој перспективи генеришу правне регулативе које нормирају реалност међународних односа. Детаљном критичком анализом теоријско-нормативних темеља аргументације у дискурсу међународних односа понуђени текст ће надамо се идентификовати и елаборирати (не)утемељеност научно-теоријске оправданости постојећих и/или нових парадигми у међународним односима.

Анализа исправности и моралне оправданости постојећих друштвених и политичких парадигми међународних односа, као и њихових промена, захтева примену методо-

логије која омогућава оптималну анализу примене етичких (филозофских) концепата у специфичном пољу политике и међународних односа. Стога, методологија мора да нам омогући оптималан мултидисциплинаран приступ који дозвољава истраживање, упоређивање и анализу феномена специфичних за области филозофије, политикологије, социологије, права. Поред примарних и елементарних аналитичко-синтетичких научних метода (дедукција, индукција, анализа и синтеза), у сврху разматрање моралне оправданости поступака и пракси у међународним односима неопходно је користити и историјско-компаративни метод, историјску анализу, анализу случаја, каузалну анализу и анализу садржаја, али и специфичну методу мисаоног експеримента. Поступци синтезе и потом генерализације омогућиће прецизну научну евалуацију постојећих друштвених и политичких парадигми, али и процеса њихових промена као и настанка нових парадигми у међународним односима.

Томас Кун: *Структура научних револуција*

Томас Кун⁴ (*Kuhn Thomas Samuel*, 1922-1996) у свом делу „Структура научних револуција“⁵ се бавио питањем дисконтинуитета, односно испрекиданошћу историје

4 “Кун Томас...Амерички филозоф науке, који је нарочито постао познат када је 1962. године објавио књигу *Структура научних револуција*, свакако једно од најутицајнијих дела у савременој филозофији науке. У току уобичајених периода развоја, према Куну, свака наука функционише према стабилним парадигмама знања. Међутим, када се стекну услови, руше се старе парадигме и научни системи, тј. формулишу се нови стожери људског знања, у појединим сегментима бивства. Главна дела: *Коперниканска револуција*; *Структура научних револуција*; *Извору за историју квантне физике*.” (Коларић, 2010. стр. 190-191.)

5 Нема много књига у свету које у своме и нарочито будућем времену остави дубок и неизбрисив траг. Управо је књига Томаса Куна, који је половином XX века објавио своје капитално дело *Структура научних револуција* које је довела до популаризације науке и изазвала велико интересовање унутар филозофских и научних кругова, као и бројне контроверзе, полемике и критике. Наравно, сва велика дела нужно наилазе на различита мишења, перцепције и вредносне судове. Судбина је то само значајних дела, подвига и великих људи. Остале књиге, просечни животи и обични људи буду прећутани, брзо заборављени и заувек ишчезли. Књига Томаса Куна је утицала на читаве генерације пре свега историчара науке али и на научнике у свим другим друштвено-хуманистичким дисциплинама. Можемо без претеривања рећи да је неведено дело једно од кључних за филозофију, социологију, културолошке науке као и за разумевање природних наука. Кун тврди да свака наука има идеолошку структуру као и политичке револуције. Кун сматра да су научници, филозофи и историчари увек износили сопствене научне погледе као највишу тачку које је човечанство досегло у томе времену и/или епохи. Кун релативизује идеју прогресивизма и сталног напретка и поставља оправдано питање да ли наука и знање прате константу и неку праву линију. Можемо ли оправдано говорити и о утицају других различитих мишења или алтернативних метода које доприносе прогресу и науке и друштва. Кун када је поставио ова важна питања половином XX века он је задао ударац превласти прогресивизму и тада владајућем мишењу. Ми бисмо могли додати да сада на светско-историјском плану да ли су идеологија униполаризма једине дозвољене, признате и од свих жељене или васколиким светом владају паралелно и многе друге друштвене и политичке вредне вредности, парадигме и идеје које изграђују и постојећи и нарочито будући свет. Монопол једне парадигме није могућ јер је свет сувише сложен, комплексан, шаролик и противречан.

науке. “Кун одбацује до тада широко распрострањену концепцију кумулативног научног развоја, коју сматра митом, истичући да до истинских промена долази путем научних револуција, односно сменом парадигми.” (Ritzer, 1997, стр. 411-412). Тако је и филозоф Карл Попер⁶ (Sir Karl Raimund Popper 1902–1994) тврдио да у науци нема никакве акумулације знања, већ напротив, наука је сачињена од низа револуционарних, теоријских преврата. Прастаро је филозофско и онтолошко питање да ли светом влада континуитет или дисконтинуитет или друго врло важно питање да ли светом влада нужност или случајност, односно детерминизам или индетерминизам. Одговора на ова питања је много кроз историју филозофије али људског слагања нема нити га може бити, не зато што је сваки филозоф као мудар човек то намерно желео него су питања била и јесу сувише сложена и компликована, динамична и тајновита да би у науци или филозофији могло бити само слагања и сагласности по сваком питању о човеку, свету и животу. Мудри људи у природним и друштвено-историјским наукама не очекују само хармонију, једногласје и монопол на Истину.

Томас Кун за владајућу теорију у некој области користи термин „парадигма“.⁷ То је врло значајан појам у његовој целокупној теорији. Кун сматра да су парадигме неке врсте интелектуалних оквира које омогућавају истраживање. Он доказује да у најдужем периоду људске историје није постојала доминантна парадигма која би имала примат, већ су постојала различита гледишта, схватања и школе, при чему ниједна од њих није имала водећу, главну улогу. Кун на примеру физике коју је он изузетно познавао и написао је неколико књига из те научне области показује да још од античког доба и све до XVII века није постојало општеприхваћено становиште о природи светлости, већ „уместо тога постојао је извештајан број ривалских школа и подшкола, од којих је већина прихватала ову или ону варијанту епикуровске, аристотеловске или платоновске школе“ (Кун, 1974, стр. 53). Имајући у виду да у том дугачком временском периоду нема општеприхваћене парадигме: „све чињенице које би могле бити у вези са развојем дате науке изгледаће подједнако релевантне.“ (Кун, 1974, стр. 56). Он уводи и

⁶ Карл Попер је познати енглески филозоф аустријског порекла. “Заступа специфичну неопозитивистичку позицију с елементима критичког рационализма...Попер одбацује негирање метафизике, као оне која исказује бесмислене ставове, као и критеријум верификације. Уместо верификације Попер покушава оправдати критеријум оповргавања ...Појединачна опажања не могу дефинисати и верификовати, односно потврдити општи исказ, али га могу оповргнути, па је стога потребно непрестано трагати за негативним, оповргавајућим случајевима. Попер критикује како есенцијализам филозофије науке, тако и разне конвенционалистичке и инструменталистичке теорије класичних и савремених доктринарних позитивиста. Напредак људске спознаје може се устврдити у смислу негације мита и његовог претварања у науку: знање...науке напредује методом експеримената и погрешака, претпоставки и њиховог побијања... Као филозоф друштва и културе, критикује оштро готово целокупну социјалну филозофију и математички начин посматрања у историјским наукама...” (Grlić, 1982, str. 331-332)

⁷ “Парадигма (грч. *paradeigma*) пример, узор. У филозофији су нап. Платонове идеја парадигма за појавни свет. Парадигматичан=узоран”. (Filipović, 1984, str. 243.)

Иван Коларић за појам парадигма у своме *Филозофско теолошком лексикону* пише: “Парадигма... Термин чија конотација углавном: узор, образац, пример...Кун сматра да свака наука следи неки оквир или парадигму, као што су рецимо Њутнови Принципи темељ за физичаре.”

још један важан појам у своје разумевање науке а то је појам *незрела наука*, у којој имамо више једнаковредних парадигми и тек успостављањем сагласности научника о прихватању једне парадигме долази до преласка у нормалну, односно *зрелу науку* (Marcum, 2005, p. 58,59). Према мишљењу Томаса Куна, парадигма је више од пукe хипотезе или теорије, и она дефинише и „хоризонт очекивања“ у коме се одређена наука у извесном историјском периоду креће или има очекивања. Дакле, људско мишљење одређено је извесним „предрасудама“, онемо што претходи расуђивању. Кунове парадигме имају управу такву функцију у науци. Колику улогу имају људске предрасуде⁸ и у којој мери оне обликују наш процес сазнања најбоље показује пример који је Томас Кун дао илуструјући како се понашају испитаници када уоче неправилности у посматрању.⁹ Класични примери парадигме јесу птолемејска¹⁰ или Њутнова и Ајнштајнова теорија.

Када влада једна парадигма настаје период тзв. нормалне науке (*зреле науке*-тврди Кун), чија структура одговара позитивистичкој визији кумулативног раста знања. У свом делу Кун заправо даје акценат на проблеме са којима се наука суочава у оквиру свог развоја. Парадигма је неприкосновена, а главни задатак научника јесте да се баве загонеткама унутар саме парадигме. Решења ових загонетки увећавају укупно научно знање. Међутим, овде настаје озбиљан проблем и важан недостатак Кунове науке. Први проблем се односи на доминацију парадигме или „монопол парадигме“ у области научног мишљења. Ми бисмо рекли да је сваки монопол у било којој науци или области људског деловања увек име смтри. Владајућа парадигма не трпи никакве супарнике, никакве конкуренте. (Воткинз, 2003, стр. 44). Кун сматра да у периоду нормалне науке, дакле зреле науке, постоји само једна владајућа парадигма, која је доминантна, односно негира могућност истовременог постојања две или више парадигми. С друге стране, у

8 „Теорије...ако и немају исту спознајну моћ, имају једнака спознајна права да објасне и разумеју појаву, чиме се одбија помисао о теоријском анархизму, али и помисао о монополу једне теорије над другима. Није реч о томе који је теоријски приступ исправан, већ је исправно да се приступи предмету са више страна. Само тако се појаве гледају различитим теоријским очима. Они који гледају свет једним оком, гледају га кроз предрасуду. Уместо да потврде своје теорије, они потврђују своје предрасуде. Ко каже да је без предрасуда не види да то што каже јесте једна предрасуда. Имати једно теоријско становиште исто је као имати један прозор у свет“. (Шушњић, 1998, стр. 242.)

9 Два научника су, у циљу испитивања улоге људских предрасуда, испитаницима на делић секунде показали карте за покер кроз специјално намењен отвор. Ове карте су биле необичне: пик је био црвене боје, а каро црне. Резултати су показали да при кратком разгледању испитаници нису уочили да са картама нешто није у реду. Што су дуже гледали на карте, код испитаника се прво јављао осећај нелагоде, па збуњеност и неодлучност, да би тек после врло дугог разгледања у карте схватили и уочили недоследности. То је оно што су неки од античких филозофа смело тврдили да нас чула varaју.

10 Клаудије Птолемеј (II век) из Александрије, последњи од великих математичара, географа, астронома, астролога у Хелади. Он је сакупио целокупно дотадашње астрономско знање и објавио га у свом капиталном делу *Велики зборник астрономије*. Ово дело ће под називом *Алмагест* у Европу много векова касније донети Арапи. Птолемеј је прихватио геоцентрични систем па је говорио да су звезде закачене за небеску сферу, да се Земља налази у њеном центру, а да Сунце и планете круже око Земље. Геоцентрични систем је тек одбачен у XVI и XVII веку у корист хелиоцентричног система након Коперникових, Кеплерових и Галилејевих открића.

социологији као најопштијој науци о друштву, од њеног настанка (1841) истовремено егзистира већи број парадигми, које на потпуно другачији начин посматрају и објашњавају друштво, државу и човека као социјално биће. Овакву идеју је Ђуро Шушњић представио у своме делу *Отпори критичком мишљењу* (1989) упоређујући марксистичку и функционалистичку концепцију друштвене стварности, које су, насупрот тврдњи Томаса Куна истовремено присутне у социологији, упркос радикално различитој слици друштвене стварности: Професор Ђуро Шушњић пише: „Тамо где функционалисти говоре о стабилности, марксисти говоре о нестабилности. Тамо где функционалисти истичу интегрисаност, марксисти наглашавају сукоб. Тамо где функционалисти наглашавају равнотежу, марксисти истичу нарушавање равнотеже. Тамо где функционалисти указују на сагласност, марксисти указују на борбу интереса.

Тамо где функционалисти упозоравају на ред, марксисти истичу критику свега постојећег. Тамо где функционалисти предлажу организацију, марксисти предлажу револуцију“ (Шушњић, 1989, стр. 64). Из овога јасно произилази закључак који је за Куна поразан а то је да би он социологију пре сместио у пред-парадигматско раздобље, одређујући је као *незрелу науку*. А то није тачно. А суштина сваке науке и добре теорије је да што више тежи ка Истини.¹¹ Аутори који није на страни научне истине није у доброј позицији ни пред својом научном заједницом нити пред светом науке нити пред будућношћу. Томас Кун има ту врсту проблема.

Међутим, у одређеном тренутку предвиђања која произилазе из парадигме долазе у сукоб са експерименталним резултатима. Кун даје акценат на анализи радикалних, односно коперниканских обрта који се догађају у структури саме науке.

„Нормална наука“, тврди Кун, нема одговор на кризу која постаје све акутнија, дубља и изразитија. Главни резултат научних револуција јесте промена парадигме. Марио Цекић, дипломирани социолог у свом тексту: „Структура научних револуција: о неким слабостима Кунове концепције научних револуција“ о самој промени парадигме пише: “Кунову теорију научног прогреса можемо приказати следећом схемом, коју је Џорџ Рицер дао у свом делу *Модерна социолошка теорија* (1996): *Парадигма I → нормална наука → аномалије → криза → револуција → парадигма II*. Сажето речено, Кун сматра да је у једном периоду наука доминантно одређена једном парадигмом, и то је период нормалне науке, где су активности научника усмерене искључиво ка проширивању и

¹¹ Јаков Јукић се пита о судбини истине у наше постмодерно време: „У постмодерном друштву нема више јавно важећих и опште прихваћених истина које би биле неупитно посредоване појединцу. Зато живимо и умиремо сами ...Не постоји, дакле, ошта истина него једино моја истина. Свако је протеран у утао са својим малим делом истине. Смисао који се даје животу и смрти не наилази више на једногласни пристанак свију ближњих. Отуд произилази да је прва и најтежа траума модерног човека баш у том дробљењу и делењу истине, што онда нужно одговара успостављању једне опште неистине у друштву. Тако релативност свега носи нужно релативизацију појединца и његове истине“. (Јукић, 1991, стр. 220.)

даљој артикулацији саме те парадигме. У одређеном периоду долази до јављања аномалија, које су увертира у кризно стање науке. Аномалије се јављају јер се владајућом парадигмом не могу објаснити нови феномени, а само гомилање тих аномалија доводи до кризе у науци, која се решава сменом парадигми, односно научном револуцијом где се формулише нова парадигма (парадигма II), а стара се одбацује. Нужност решавања аномалија и кризе изазване њима се огледа у томе што наука односно тадашња владајућа парадигма¹² у таквој ситуацији није у стању да се даље развија.” Дакле, научници који раде у оквиру дате владајуће парадигме, сусрећући се са бројним кризама те исте парадигме покушавају да је спасу измишљајући гомилу хипотеза, које је Кун назвао *ad hoc* хипотезама. Овакви покушаји остављају трагове на саму првобитну парадигму- парадигма губи првобитну једноставност и елеганцију.¹³ Ми бисмо додали и уверљивост, дакле и животворност. Када се нерешене загонетке гомилају настају периоди „кризе парадигме“. Кун тврди да после ове кризе појављује се нова парадигма, којој претходи научна револуција. Томас Кун заправо не говори ништа о томе да и нова парадигма може доживети судбину своје претходнице. Нова парадигма је заправо само ипак парадигма, која може временом, са развојем технике и технологије и научног сазнања показати готово све недостатке као и њена претходница. Чини се да Кун сувише оптимистично верује у моћ нове парадигме, јер она није ништа друго него акумулирано знање претходне парадигме у коју је уткан стваралачки напор и дар истраживача старе парадигме и генијалност научника нове парадигме. Иначе, са револуцијом и револуционарним скоковима је увек проблематично то што врло оштро и радикално дели старо и ново, оно што је било и оно чему се тежи, док је еволуција ту много опрезније и рекли бисмо ипак плодноснија. Револуционарни скок је легитиман у друштву и наукама али доноси са собом много проблема, јер ништа ново није настало из ничега и оно само по себи мора да носи много старог у својим недрима.

12 „Историју друштвених и хуманистичких наука обележавају раздобља изразите премоћи неког појма (теорије, парадигме, епистеме, уверења, традиције, програма, итд.) над осталима, када тај појам постаје стожером целокупног научног погледа на стварност. Тако се око неког кључног појма окупљају мислиоци овог или оног правца, школе, покрета или чак једног времена. Садржај и обим тог појма одређују оквири унутар кога је могуће постављати питања и давати одговоре. Када се исцрпи број питања односно одговора унутар оквира таквог творног појма, наступа време понављања и досадног потврђивања већ откривених истина. Потреба за свежим кључним појмом, то јест свежим теоријским- методолошким становништем, постаје неодложна.” (Шушњић, 1998, стр. 190.)

13 Узмемо за пример неолиберлану парадигму. Шта је остало од основних принципа и вредности либерализма у садашњој стању или стадијуму развоја капитализма. Наведимо само шта либерализам значи у свом изворном облику и шта је остало од њега сада у његовом изворном облику. “Либерализам је друштвени систем у коме се грађанину препушта што је могућа већа слобода у привредним или другим друштвеним односима, што значи да се забрањује какво мешање државе тако и друштвених организација у живот друштва...Слабљењем капитализма и буржоазије слаби и либерализам у корист интервенционизма сваке врсте, пре свега етатизма...” (Социолошки лексикон, 1982. стр. 319.)

Оно што јесте посебно проблематично у Куновој тези, јесте то што није баш сасвим прецизно и јасно дефинисао појам „парадигма“.¹⁴ Чини се да ни сам Кун није имао јасну и прецизну дефиницију овог појма, поготово не у друштвено-историјским наукама. Кун се као човек који се пре свега бавио истраживањем природних наука, суочио са свом тежином, али и лепотом филозофије. Заправо, основни проблем са којим се сви истраживачи друштвених наука суочавају јесте како дати што целовитију, тачнију, кохерентнију и свеобухватнију дефиницију обиља метафизичких, апстрактних појмова као што су: слобода, једнакост, правда, толеранција и други. Парадигма је главна, стожерна идеја, својеврсни поглед на свет, научно сазнање. Због тога што је научни процес сазнања жив, динамичан и плононосан, развој техничко-технолошких открића и методолошких поступака научницима омогућава да дођу до нових, дубљих спознаја које на критички, фундаменталан начин доводе до угрожавања и урушавања владајуће парадигме. Кун сматра да је парадигма оно што чланови једне научне заједнице деле и обратно једна научна заједница састоји се од људи који деле једну владајућу парадигму. Он заступа тезу по којој само једна парадигма заузима монополски положај и пориче могућност истовременог постојања различитих, ривалских парадигми у зрелој науци. Управо ово јесте једна од главних недостатака Кунове теорије. Већ смо говорили да са аспекта социологије као фундаменталне друштвене науке, неодржива је Кунова теза о владавини само једне парадигме.¹⁵ Супротно томе, у социологији као релативно младој науци, на самом почетку њеног уобличавања можемо уочити постојање најмање две доминантне парадигме. Међутим и временом, као и са развојем социологије као науке, долазило је до бујања бројних парадигми и различитог виђења друштвене стварности. Од времена када је формирана социологија као најопштија друштвена наука, можемо уочити постојање такозваног идејног дуализма у социологији. Са једне стране се налази позитивизам који је настојао да својим теоријским уверењима и ставовима допринесе позитивном гледању на капитализам као друштвено-економску формацију. Поред позитивизма, постоје бројне теоријске школе у социологији које су настојале да говоре у прилог опстанка поретка, односно система, као што су на пример: организам, механицизам, функционализам, структурализам, системска теорија, прагматизам.

14 Кун чак у Постскрипту наводи како је њему наклоњен читалац Мастерман нашао да је он појам парадигма употребио на 22 различита начина. Ипак треба овоме додати и мишљење професора Шупњића да Кун: „није скоро ништа рекао о парадигмама у области друштвених наука.“ (Шупњић, 1989. стр. 62).

15 „Чињеница да једна теорија има превласт над другом не мора се приписати спознајној вредности теорије, већ моћи групе која иза ње стоји са свим својим ван-спознајним интересима. Тако једна теорија не мора доказивати своју спознајну моћ: своју премоћ може захвалити институционалним, политичким, идеолошким или чак војним силама које иза ње стоје. Наравно, теорија која нема такмаца мора бити најбоља. Зато се овде залажемо за право сваке теорије да се окуша на чињеницама јер се неким теоријама чак и не омогућава да буду испробане у искуству. Више штете чињеницама може да нанесе једна теорија која им се намеће него више теорија које покривају њихове различите стране и односе.“ (Шупњић, 1998, стр. 243.)

Насупрот томе, и са друге стране, марксистичка теорија настаје као реакција и критика свега постојећег, владајућег капиталистичког поретка. Обе ове парадигме, потпуно другачије гледају на постојећу стварност и капиталистички поредак, али и на улогу коју би социологија као наука требала да има. Као реакција на овај својеврсни идејни дуализам у социологији конкретно се развија и трећа парадигма коју заговара Макс Вебер, који сматра да улога социологије мора да буде таква да она заправо буде „вредносно неутрална наука”. Све ове парадигме у социологији јесу у супротности, али то не значи да оне нису постојале једна поред друге, и да су на један или други начин утицале једна на другу,¹⁶ као ни то да је појава на пример марксизма нужно довела до одбацивања претходне парадигме рецимо позитивизма или функционализма. Данас социологију карактерише постојање плурализма бројних теоријских приступа и погледа на друштво и друштвене проблеме. Професор Ђуро Шушњић у свом делу *Религија II* сјајно примећује: „Што се може запазити са једног теоријског становништва, то није видљиво са другог, трећег...и зато их ваља бити свестан свих заједно. Имати социолошку машту значи моћи прелазити са једног теоријско-методолошког становишта на друго и увек бити свестан тога прелаза и могућности постављања другачијих питања.“ (Шушњић, 1998, стр. 241.) Зато је потребно и мудро послушати добронамерни савет професора Ђушњића: „У науци као рационалној делатности, сви теоријски приступи имају једнака права да добију свој облик и да се провере у искуству. Ниједан од ових приступа не треба унапред прогласити бољим¹⁷ или горим, иако је њихова хеуристичка плодност можда неједнака. На почетку истраживања не треба тврдити оно што можемо сазнати тек на крају. Нема теоријског разлога да се неки приступ унапред сматра вишим или нижим, иако се историјски то дешава.“¹⁸ Треба слушати мудре људе. Погледати на свет са висине и дубине њиховог сазнања. Мудраци света нам олакшавају научну спознају и штеде наше драгоцену време у спознаји тајни човека, света и бивства.

Исто тако, политикологија има различите парадигме и теоријске правце којима покушава да објасни свој специфичан предмет истраживања. Сваки од тих праваца се

16 „Показало се да једна теорија живи од недостатка друге, да своју снагу црпи из слабости друге. Свака теорија помаже да нешто научимо, али свака нас неосетно наведе да нешто занемаримо и заборавимо. Показало се да су веома различите у приступу, али да им је предмет исти и да их позива на сарадњу. Потврдило се да се различити теоријски приступи не искључују, јер је сам предмет на који се односе тако сложен да је његово објашњавање и разумевање нужно из различитих теоријских перспектива. Улазак сваке теорије у наш духовни склоп било је слично муњи која за тренутак обасја и учини видљивим нешто, па се онда повуче и остави траг у сећању.“ (Шушњић, 1998, стр. 241.)

17 „Откуда онда у науци идеја о надређености или подређености неког теоријског приступа? Очигледно је да ова идеја не може доћи из науке као рационалног система, него изван науке, то јест из друштва, које је и само хијерархијски устројено и које ту хијерархију уноси и у науку, нарочито у науку као социјални систем. Хијерархијски дух унет из друштвеног система у један рационални систем у коме му заправо нема места, старији је и моћнији од крхке идеје о једнаким могућностима за сваку нову помисао, методу, теорију или технику.“ (Шушњић, 1998, стр. 243.)

18 (Шушњић, 1998, стр. 243.)

разликује по свом онтолошком и епистемолошком приступу предмету истраживања, као и самом поимању предмета истраживања политикологије. Бројни су приступи у политикологији: бихејвиорализам, теорија рационалног избора, феминизам, марксизам, институционализам и други приступи, који сваки на себи својствен и посебан начин даје допринос научном сазнању.¹⁹ Оправданост бројних теорија у политикологији или било којој другој друштвеној науци оправдан је сложености и тешкој спознаји друштвених и историјских феномена. Зато са пуним правом професор Шушњић у своме капиталном делу *Религија I-II* на једном месту истиче: „Као што је застарео став да је само једна вера права а све друге криве, тако исто је погрешан став да је једна теорија истинита, а све друге су лажне.“²⁰ Велики писац Томас Ман нас упозорава да је потребно сваки друштвени феномен гледати на нови и посебан начин: „Увек би требало покушавати да све ствари, па и најобичније, које као да су ту и да постоје сасвим природно, сагледамо новим, изненађеним оком, као први пут. На тај начин оне поново стичу снагу којим изненађују уснулу у природном и разумљивом, и свет нам остаје свеж; иначе, пак, све заспи, живот, радост и изненађење. На пример, љубав...“²¹

Увек треба поново и изнова подсећати да истраживање друштвених, историјских и политиколошких феномена, појава и процеса далеко је сложеније и захтевније него што је то у природним, егзактним наукама. Како друштво чине појединци и друштвене групе, свако са својим вредностима, ставовима, предубеђењима, свешћу и подсвешћу, утолико је предмет истраживања друштвених наука сложенији. Сви ти појединци и друштвене групе често могу под утицајем бројних различитих околности да мењају своје мишљење и ставове, што додатно отежава истраживачки процес. Снажан утицај на истраживачки процес оставља и интерпретација истраживача, али и самих актера. Велики је број друштвених појава које су недоступне непосредном посматрању. За разлику од природних наука, наука о политици не изучава само оно што јесте, већ и оно што би требало бити, па самим тим она мора садржати и нормативни елемент истраживања. Данас у политикологији имамо плурализам, различитих и непомирљивих теоријских приступа, а сваки од њих је важан.²² Кунова теза о владавини једне парадигме, бар у домену друштвених наука, које су специфичне, комплексне и истражују људе и

19 „Ако знамо да ниједна теорија не покрива све чињенице или сва питања у вези са тим чињеницама, логично је да преостале чињенице или питања покрије нека друга теорија или теорије. Уколико постављају посве различита питања, утолико је спознајна вредност ових теорија неупоредива. Ово је уједно и доказ да је погрешно мислити о теоријским приступима искључиво као супротстављеним начинима гледања на стварност.“ (Шушњић, 1998, стр. 243.)

20 (Шушњић, 1998, стр. 243.)

21 (Ман, 1964. стр. 331.)

22 „Нема повлаштене тачке гледања: са сваке се види нешто што са других није могуће видети! Једна теорија није довољна да објасни и разуме друштвену стварност.“ (Шушњић, 1998а, стр. 189.)

заједнице једноставно не може да се одржи.²³ Посебно практично. Друштвене појаве, феномени и односи су исувише сложени, комплексни и динамични да бисмо могли да их објаснимо и сагледамо само из једне перспективе, из једне парадигме. Једног и јединог, дакле, повлашћеног угла гледања. Уколико можемо да се делимично сложимо са Куном када је у питању владајућа парадигма у природним наукама, утолико је његова теза о владавини доминантне парадигме у друштвеним наукама неодржива зато што свет није монолитан, него напротив, јединствен у својој различитости. Друштвене науке не могу постићи тражену егзактност и нужност природних наука. Тежња да се друштвени феномени истражују у складу са принципима на којима почивају природне науке датирају од самог утемељења социологије као најопштије науке о друштву. Према мишљењу Огиста Конта²⁴, који је кумовао имену социологије, све друштвене науке, уколико теже научности, морају се водити принципима научности, по узору на природне науке.²⁵ Жеља и тежња да се друштвене науке и друштвени субјекти истраживања ставе на чисте, хладне и рационалне основе науке није у потпуности могућа. Потпуно је разумљива тежња научника да буду што објективнији у својим истраживањима, али не треба занемарити и изгубити из вида специфичности предмета истраживања социологије и политикологије. Не смемо заборавити да је научник уједно и неко ко је члан одређене заједнице, неко ко има специфичан вредносни систем, неко са својим мотивима, жељама, интересима, надом и традицијом. Вредан је покушај ставити друштвене науке на основе и темеље природних наука и метода, али није потпуно могуће остварив. То не значи да научник не треба да тежи да буде што објективнији, јаснији и прецизнији у својим истраживањима. Додатни недостатак Кунове теорије огледа се и у томе што он своју теорију гради на обиљу примера из области природних наука, а пре свега физике и хемије. Стиче се утисак као да Томас Кун није имао довољно слуха нити разумевања за специфичност приступа истраживању друштвене стварности. Можда једноставно он није могао да буде неко други јер је он највећи део свог живота се бавио питањима физике.

23 Марио Цекић у свом тексту: *Структура научних револуција: о неким слабостима Кунове концепције научних револуција* пише: "...проблематични моменат, односи се на то да је нова парадигма неспојива са парадигмом коју истискује (Воткинз, према Куну, 2003: 45). Као што је већ истакнуто, у социологији не можемо говорити о једној доминантној владајућој парадигми, као што то Кун истиче, већ можемо говорити о више различитих парадигми које истовремено постоје. Међутим, и када дође до промене једне парадигме у социологији, она није у потпуности неспојива са парадигмом коју истискује, већ представља допуну, наставак и усавршавање претходне."

24 "Конт, Огист (Comte, Auguste, 1798-1857). Француски филозоф и друштвени теоретичар...Веровоао је да људско друштво пролази кроз фазе као што су теолошка/милитаристичка и научно/индустријска као и прелазну или метафизичку фазу, где је сматрао да се налази Европа његовог доба...Насупрот Декартовом рационализму, веровао је да свака наука има своју сопствену методу, и да је њен развој условљен историјским нивоом који је постигла...Конт се сматра оснивачем позитивизма...Конт је био тај који је сковао термин „социологија“. (Blekburn, 1999, стр. 211-212)

25 Принципи научности су: објективност, прецизност, систематичност, општост и развојност.

Посебна проблематика Кунове теорије огледа се у његовом мишљењу да човек који, на пример, није хемичар или физичар, али који зна шта значи бити научан, односно уколико следи универзалне принципе науке, може доћи до научних закључака у тим областима. Изузетно је упитна ова Кунова тврдња. Проблематично је пре свега то што Кун не прави разлику између природе истраживања у природним и друштвеним наукама. Готово је немогуће за неког истраживача и научника из области друштвених наука, на пример политикологије или социологије да применом само универзалних принципа науке дође до научних закључака у области, на пример, квантне физике. За неког ко се бави друштвеним наукама и ко нема фундаментална сазнања из области физике, нити познаје специфичне терминологију и бројне формуле, мисаона именица је да дође до било каквих научних закључака у физици. Отежавајућа околност овоме је обично и чињеница да већину политиколога готово уопште не занимају, нити инспиришу истраживања у области квантне физике. Кун је износећи ову тврдњу био превише оптимистичан. Засигурно је да ће научници који су у некој другој поддисциплини физике или некој сродној природној науци, моћи уз изванредан напор да дођу до одређених научних закључака у другој области физике.

Појам који Кун посебно објашњава је појам „нормалне науке“. Нормална наука јесте заправо неки устаљени начин мишљења и понашања научника. Нормална наука се односи на активност у оквиру које већина научника неизбежно проводи скоро све своје време. Она често стоји на путу увођења фундаменталних новина зато што су оне у супротности са њеним темељима. Заправо Кун сматра да су операције дотеривања оно што ангажује већину научника током читаве њихове каријере. Прави научник, по природи ствари, мора бити критички настројен. Када наука постане посао, а не позив, онда имамо резултат окоштале, круте, бирократизоване научне заједнице. Уколико су научници бирократе, а не истински и стални, радознали трагаоци за истином онда на делу имамо рутину, а не занос истраживања научника. Научник увек мора да тежи да помера границе достигнутог сазнања, да стално буде радознали пионир истраживања, а не да се задовољава решавањем загонетке у оквиру постојеће парадигме. Прави, истински научник мора све доводити у питање, па и парадигму у којој истражује. Он мора живети у складу са Аристотеловим речима: „драг ми је Платон, али ми је истина дража“. Посебна проблематика нормалне науке и њене традиције јесте што она нема слуха за појаве које искачу из оквира владајуће парадигме, те појаве се прећуткују по моделу „Прокустрове постеље“. Куново тумачење нормалне науке у супротности је са појмом науке уопште. Смисао науке јесте трагање за новим, непознатим. Ко уопште може са сигурношћу тврдити да са успоставом нове парадигме неће доћи до појаве нове рутине и бирократизације у оквирима те исте парадигме, а самим тим до пропуштања нових важних истраживања. Ако посматрамо истинско одређење науке и научника која

пре свега подразумева радозналост, одлучност, инвентивност, увек трагање за новим и непознатим поставља се озбиљно питање да ли људи који се баве старом парадигмом се могу назвати научницима и да ли је њихов рад научни рад. Атрибут науке и научника могу поносно понети само они који теже да откривају ново и непознато. Успоставља нове, револуционарне парадигме у науци²⁶ није гарант превазилажења свих њених ограничења у истраживању. Заправо, велика већина научника ће остати заробљена у оквирима нове парадигме. Проблем који свака парадигма носи јесте то што она нужно ограничава научника.

Кун заступа тезу да када нормална наука не може више да избегне неправилности са којима се сусреће, она улази у фазу кризе. Свакој научној револуцији²⁷ претходи криза која је уједно и основа револуције науке. Треба истаћи да Кун није узео у обзир могућност да криза неке парадигме не мора нужно значити да ће доћи до њеног одбацивања од стране научне заједнице. У друштвеним наукама неке парадигме су показале да су спремне да издрже кризни период. Типичан пример овде јесте парадигма марксизма. Напротив, марксизам као парадигма у кризи није нестао, чак штавише данас он у измењеној, ревидираној и прилагођеној форми опстаје и добија присталице у земљама које су традиционално изразито негативно гледале на ортодоксни марксизам.²⁸

Данас можемо говорити о плурализму у науци и сталним променама парадигми, али је ту пре реч о делимичним, него ли о апсолутним променама. Апсолутне промене, у чистом Куновском смислу, подразумевају неспојивост нове са старом парадигмом, док се делимичне промене, које су на делу у друштвеним наукама огледају у извесним променама и допунама старе парадигме чиме се успоставља нова која је прилагођенија актуалној ситуацији у друштву. Сваку научну револуцију карактерише одбацивање теорије коју је заједница у одређено време поштовала, јер су њихови принципи неспојиви. Посебно проблематично је његово становиште да је револуција специјална врста промене која укључује одређену врсту реконструкције групних аранжмана, али да она не мора нужно да буде крупна промена нити мора да изгледа револуционарно онима који су изван једне одређене заједнице која се састоји можда мање од 25 људи. Сам појам

²⁶ „У друштвеним наукама не постоји теорија која би се слагала са свим чињеницама: све теорије су рањиве! Ма колико научна теорија била проверена, увек ће се наћи случајеви које она не покрива и које не може да објасни и разуме: теоријски систем не може се затворити! У оној мери у којој научна теорија следи из још општијег начела (аксиома или претпоставке), она нема грешке; у оној мери у којој научна теорија мора да објасни и разуме чињенице, она унапред рачуна са грешком. Случајеви које теорија не може да објасни и разуме могу бити повод да се она исправи, или да се потражи нека нова теорија шири од ове, која ће се у свој оквир уклопити и одступајуће случајеве, или, коначно, да се теорија одбаци, ако број случајева које не може да објасни систематски расте. У сваком случају научна теорија, као и сама наука, не може бити реалистична у строгом смислу речи“²⁶. (Шушњић, 1998а, стр. 188.)

²⁷ Аналитички марксизам који је изнедрен у Великој Британији и САД.

²⁸ Корективне промене у науци се пре могу означити као еволуција и преформулација парадигме, а не револуција.

револуција је овде доведен у питање. У основни, појам револуција се увек односи на радикалан преокрет. Нема револуције без крупних промена, односно уколико говоримо о неким корективним променама, онда се оне свакако не могу назвати револуционарном и немају карактер револуције.²⁹ Свака револуционарна промена у науци је изузетно запажена и управо зато што је револуционарна и важна она изазива бројне потресе у научној области и не може бити важна само изузетно малом броју научника. Врло је важно да се појмови поготово у науци на правилан и јасно дефинисан начин користе и употребљавају да не би долазило до погрешака и неспоразума.

Закључак

Томас Кун амерички филозоф науке је нарочито постао познат када је 1962. године публиковао књигу *Структура научних револуција*, једну од најутицајнијих дела у савременој филозофији науке. У току уобичајених периода развоја, према Куну, свака наука функционише према стабилним парадигмама знања. Међутим, када се стекну услови, руше се старе парадигме и научни системи, тј. формулишу се нови стожери људског знања, у појединим сегментима бивства. За његову науку је од пресудног значаја појам парадигме. “Кун сугерише да одређени научни радови, попут Њутнових *Принципа* или *Нових система хемијске филозофије* (1808), пружају извор на недоређено време: оквир појмова, резултата и процедура унутар којих се структурирају потоњи радови. Наука обично следи тај оквир или парадигму...Појам је утицао на на потискивање позитивистичке концепције науке као апстрактног, рационалног и логички структурираног скупа пропозиција. Куново схватање науке наглашава њену конкретно историјску ситуацију у простору проблема и приступа који су наслеђени од претходних достигнућа. Парадигма само бива оспорена у раздобљима научне револуције, која обично настаје као реакција на акумулацију аномалија и нагласака који не могу бити превазиђени у старом оквиру.”³⁰

Поред изузетно важних порука и закључака које је изнео Кун у своме значајном делу има и оправданих критика које се не могу и не смеју прескочити. Кун је резон и законитости природних и егзактних наука, поготово физике са ком се бавио, покушао да пренесе на један рекло би се недовољно опрезан начин и на друштвено-историјске науке, не уочавајући све специфичности и посебности друштвених наука које су у односу на природне науке сложеније, комплексније, динамичније и које се баве човеком као друштвено-историјским бићем и свесним бићем који поред природних законитости којима подлеже има и емоције, интересе, идеологију и предрасуде.

29 (Blekburn, 1999, стр. 302-303)

Кун је неоправдано веровао у моћ и снагу нове парадигме, поготово у ткз. нормалној или зрелој науци, међутим многи аутори а и ми у претходном тексту смо показали да није могуће и оправдано да се истиче само једна владајућа парадигма и да у науци као што је социологија или политикологија имамо паралелно више парадигми које несметано функционишу једна поред друге, пример социологије где дуго владајуће социолошке теорије функционализам и макрсизам, које на различит чак и супротан начин тумаче и закључују о основним друштвеним феноменима. Чини нам се да Кун није довољно добро схватио моћ и оправданост плурализма научних теорија и сувише је веровао у моћ само једне владајуће парадигме. Уколико се то пренесе на политичку и геополитичку карту садашњег света јасно је да до сада владајућа парадигма либералног или неолибералног модела света више није одржива и да се на светској позорници као равноправне парадигме јављају и сувренизам и конзервативизам и владавина националних држава и регионализам као и идентитетска питања која неолиберализма и глобализам мало или никако не уважавају.

Литература

- Коларић, И. (2010). *Филозофско теолошки лексикон*, Чачак. Легенда К.Д. Grlić, D. (1982), *Leksikon filozofa*, Zagreb, Naprijed.
- Filipović, V. (1984), *Filozofski rječnik*, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske. Шушњић, Ђ. (1998), *Религија I-II*, Београд, Чигоја штампа.
- Шушњић, Ђ. (1989) *Отпори критичком мишљењу: идеја за социологију идеја*. Загреб: Радна заједница Републичке конференције Савеза социјалистичке омладине Хрватске
- Ritzer, G. (1997) *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus. Кун, Т. (1974) *Структура научних револуција*. Београд: Полит
- Marcum, J. (2005) *Thomas Kuhn's Revolution: An Historical Philosophy of Science*. London/ New York: Continuum.
- Социолошки лексикон*, (1982), Београд, Савремена администрација. Јukić, J (1991), *Budućnost religije*, Split, МХ.
- Воткинз, Џ (2003), „Против ‘нормалне науке’“. *Критика и раст сазнања*, ур. И. Лакатош и А. Масгрејв. Београд: Плато.
- Ман, Т. (1964), *Исповести варалице Феликса Крула*, Београд, Рад. Blekburn, S (1999), *Oksfordski filozofski rečnik*, Novi Sad, Svetovi.

THEORETICAL DEFINITION AND THE SIGNIFICANCE OF PARADIGM: CASE STUDY OF THOMAS KUHN

Summary

Текст се бави основном идејом да се јасно види шта је то друштвено-историјска парадигма и шта све утиче, како и због чега долази до промене парадигме у једном друштву, времену и/или области људског и друштвеног живота. Идеја рада је да се преко студије случаја и важног дела *Структура научних револуција* Томаса Куна виде све добре и лоше стране и недостаци представљања једног периода, времена и/или области друштвеног живота само једном кључном парадигмом. Анализирајући научну заснованост аргументације садашњих и нових друштвено-политичких парадигми, текст ће идентификовати кључне теоријске грешке и могуће импликације на свет.

Промене свих досадашњих парадигми у међународним односима и међународној политици подразумевају и утемељење на одређеним научно-теоријским законитостима, које дају теоријску основу за промену и примену нове парадигме за одређено време, период живота људске заједнице или одређене области људског деловања. Неопходно је појаснити, идентификовати и критички анализирати научне теорије на основу којих се изграђује оправданост промена парадигме али и видети које су то све критичке примедбе које се могу с пуним правом истаћи у промени парадигме у међународним односима. Понуђени текст настоји идентификовати и анализирати савремене промене друштвених и политичких парадигми у међународним односима нужно их мора и научно вредновати, односно критички размотрити њихову теоријску и методолошку основу. Данас је то од нарочите важности, имајућу у виду да се у савременом свету све настоји објаснити на један рационалан и научно-теоријски заснован начин.

Кључне речи: парадигма, теорија, науке, револуција, социологија, политикологија